

P. I. CHAYKOVSKIYDIN AQIRGI SIMFONIYASI(OP 74, H-MOLL): OMIRI KONTEKSTINDEGI TRAGEDIYA

Dauletbaeva Gulxumar

O'zbekistan mamleketlik konservatoriyasi

Nokis filiali "Muzikatanw" qanigeligi 3-kurs studenti

Annotaciya: Bul maqala P. I. Chaykovskiydin so'ngi ulken simfoniya shig'armasi bolgan Altinshi (Patetikalik) simfoniya shig'armasini muzikalik analizga arналган. Simfoniyaning forması, qurılısı hám intonatsionalik shólkemlestiriliwi onıń tragizmi hám lirizmi qarama-qarsı qoyatugın ózgeshe dramaturgiyası kontekstinde qarastırıladı. Shig'armaning kulminatsionalik hám filosofialik orayı sıpatındağı finaldın áhmiyetine ayırıqsha diqqat awdarıladı. Sonday-aq, kompozitor dın ólimine jaqın waqıttağı ishki dúnyasin sawlelendiriwshi orkestr sheshimleri, kórkemlew quralları hám simbolikasi talqılanadı.

Gilt sózler: P. I. Chaykovskiy, Altinshi simfoniya, Patetikalik, muzikalik analiz, tragediya, final, lirika, orkestrlaw, simfoniya dramaturgiya, intonatsiya, qurılıs

ПОСЛЕДНЯЯ СИМФОНИЯ П. И. ЧАЙКОВСКОГО: ТРАГЕДИЯ В КОНТЕКСТЕ ЖИЗНИ

Аннотация: Статья посвящена музыкальному анализу Шестой (Патетической) симфонии П. И. Чайковского — последнего крупного симфонического произведения композитора. Рассматриваются форма, структура и интонационная организация симфонии в контексте её уникальной драматургии, противопоставляющей трагизм и лиризм. Особое внимание уделяется роли финала как кульминационного и философского центра произведения. Также анализируются оркестровые решения, выразительные средства и символика, отражающие внутренний мир композитора в преддверии его смерти.

Ключевые слова: П. И. Чайковский, Шестая симфония, Патетическая, музыкальный анализ, трагедия, финал, лирика, оркестровка, симфоническая драматургия, интонация, структура

TCHAIKOVSKY'S FINAL SYMPHONY: TRAGEDY IN THE CONTEXT OF HIS LIFE

Abstract: The article focuses on the musical analysis of Pyotr Ilyich Tchaikovsky's Sixth (Pathétique) Symphony — the composer's final major symphonic

work. It examines the form, structure, and intonational organization of the symphony in the context of its unique dramaturgy, contrasting tragedy and lyricism. Special attention is given to the finale, which serves as the emotional and philosophical climax of the piece. The analysis also explores orchestration, expressive devices, and symbolism reflecting the composer's inner world shortly before his death.

Keywords: P. I. Tchaikovsky, Symphony No. 6, Pathétique, musical analysis, tragedy, finale, lyricism, orchestration, symphonic dramaturgy, intonation, structure

Besinshi simfoniya yaratilgannan keyin bir jil ótkennen soń Chaykovskiy bilay dep jazǵan edi: "Men pútkil dóretiwshilik jolımnıń juwmaǵı bolǵanday qanday da bir úlken simfoniya jazǵım keledi... Usınday simfoniyanıń anıq emes jobası kópten beri basımda júr... Usı niyetimdi orınlamay ólip ketpewdi úmit etemen". 1891-jılı simfoniyanıń nota sızbaları hám sózli baǵdarlaması payda bolıp, kompozitor oǵan "Ómir" degen at beriwdi oylagan. "Birinshi bólim - pútkil isenim, háreketke umtılw. Qısqa bolıwı kerek (aqırı - ólim, joq bolıwdıń nátiyjesi). Ekinshi bólim - muhabbat; úshinshi - kewil qalıw; tórtinshisi tınıp qalıw menen tamamlanadı (ol da qısqa)". Bul baǵdarlama ámelge asırılmaıdı, biraq kompozitor ushin júdá qádir-qımbatlı bolǵan niyet onı tolqındırıwın dawam etti. 1892-jıldın gúzinde Chaykovskiy simfoniya (mi-bemol majorda) ústinde islegeninen keyin onı tamamlagan, biraq tosattan jazǵanlarınan kewli qalıp, notalardı joq qılǵan.

1893-jıldın fevral ayında si minordaqı jańa simfoniyanıń jobasın oylay baslagan. Xatlarınıń birinde kompozitor bilay dep xabarlaydı: "Sapar waqtında mende basqa simfoniya haqqında pikir payda boldı... sonday baǵdarlama menen, ol hámme ushin jumbaq bolıp qaladı... Bul baǵdarlama júdá subektivlik penen suwǵarılǵan, hám kóbinese sayaxat waqtında onı qıyalımda dóretip atırıp, kóp jılaganman".

Altınshı simfoniya júdá tez qaǵazǵa tústi. 4-fevraldan 11-fevralǵa shekem Chaykovskiy birinshi bólimdi tolıq hám ekinshi bólimniń yarımın jazıp pitkerdi. 11-fevraldan baslap, bir aydan aslam waqıt dawamında kompozitor birneshe ret jumısın toqtatıp, sońǵı jılları jasap atırǵan Klin qalasınan uzaq waqıtqa shıǵıp ketken. 14-fevralda Moskvada óz shıǵarmalarınan ibarat koncertke dirijyorlıq etken. 17-fevraldan 24-fevralǵa shekem Klinge qaytıp kelip, úshinshi bólim ústinde islegen, al 25-fevralda jáne Moskvada bolıp, úmit baǵıshlagan jas kompozitorlardıń biriniń syuitasın tıńlagan. 19-martta jumıstı qayta baslap, 24-martta final hám ekinshi bólimdi juwmaqlagan. Usı kúni qol jazbasına "Quralma eskizlerdi tolıq pitkerdim" dep jazıp qoyǵan. Chaykovskiy óziniń kishi kásiplesi kompozitor M. M. Ippolitov-Ivanovqa jazǵan xatında bilay degen: "Men bul qısta, yaǵnıy oktyabrden baslap júdá kóp sayaxat ettim, turaqlı jasamadım. Degen menen, geyde úyde de bolatuǵın edim. Bilmeymen, saǵan simfoniya tayar bolǵanın, biraq onnan birden kewlim qalıp, onı jırtıp taslaganımdı

jazgan edim be? Endi usi uzilisler waqtında jańasın jazdım hám bunı endi hesh jırtıp taslamayman".

Orkestrlewdiń baslanıwı aldında jáne bir eń uzaq tánepis boldı. Sol kúnleri kompozitor fortepiano ushin 15 pesa (op. 72) jazgan, Moskva hám Nijniy Novgorodta bolıp, D. M. Ratgauzdıń qosıqlarına altı romans (op. 73) jazıp úlgergen, al 5-mayda Peterburg arqalı birneshe kún bolıp, úlken sırt el saparına shıqqan. Bir neshe hápte ishinde ol Berlin, London, Parij qalalarında bolıp, koncertler bergen, muzıkantlar menen sáwbetlesken, hár túrli saltanatlı qabıllawlarǵa qatnasqan. Ol xalıqaralıq dańqqa iye bolǵanlıqtan, iri mádeniyat ğayratkerleri menen baylanıslardı saqlap turıwı kerek edi. Aytpaqshı, onıń sırt elge sapar etiwiniń sebepleriniń biri usı xalıqaralıq tán alınıwdı tastıyıqlaw edi - Kembridjde K. Sen-Sans hám E. Grig penen birge oǵan saltanatlı jaǵdayda Kembridj universitetiniń húrmetli doktorı ataǵı berilgen.

Rossiyaǵa qayıp kелgennen soń ol basılıp atırǵan shıǵarmalardı tez arada dúzetiwi, Úshinshi fortepiano koncertiniń qaralamasın jazıwı kerek boldı. Tek 20-iyulde, aqırında Klinge kelip, simfoniyanı orkestrlewdi baslaǵan. "Orkestrlew barǵan sayın maǵan qıyınaraq bolıp atır. Jigirma jıl aldın men hesh oylanbastan jumıs islep, jaqsı nátiye alataǵın edim, - dep jazǵan ol ajaǵasınasına. - Endi men qorqaq hám ózime isenimsiz bolıp qaldım. Búgin kún boyı eki bettiń ústinde otırdım - hámme nárse men qálegenindey bolıp shıqpay atır". Usı haqqında ol simfoniya baǵıshlanǵan eń jaqın adamlarınıń biri, súyikli jıyenı V. L. Davidovqa da jazǵan: "Men onıń mazmunınan júdá qanaatlanaman, biraq onıń sazlanıwınan qanaatlanbayman yamasa, durısıraqı, tolıq qanaatlanbayman. Hámme nárse men árman etkenindey bolıp shıqpay atır".

12-avgustta orkestrlewdi tamamlanǵan. Avtor partiyalardı kóshirip jazıwǵa bergen - 16 (28) oktyabrge Peterburgta premiera belgilengen.

Altınshı simfoniyanıń birinshi atqarılıwı 1893-jıl 16 (28) -oktyabrde Peterburgta avtor basqarılıwında bolıp ótken hám tabısqa erise almaǵan. "Bul simfoniya menen qızıq nárse bolıp atır! - dep jazǵan kompozitor premeradan keyin. - Ol unamay qalǵan joq, biraq geybirewlerde túsinbewshilik payda etken. Ózime kelsek, men onı basqa hár qanday shıǵarmamnan göre kóbirek maqtanış etemen". Bul shıǵarma birneshe kúnnen keyin, Chaykovskiydiń qayǵılı hám waqıtsız qaytı bolıwınan soń, E. Napravnik basqarılıwında orınlanǵanda tolıq tán alınǵan.

Simfoniya áste **kirisiw** (Adagio, 4/4 ólsheminde, h-moll tonlıǵında)menen baslanadı. Qarańǵı tereńlikten kem-kemnen qayǵılı motiv ósip shıǵadı.

Bas partiyanıń(Allegro non troppo) tiykarında sol motiv, biraq joqarı registrge

I. P. Tchaikowsky, Op. 74.
arr. par Paul Klengel.

Adagio. (♩ = 54.)

PIANO. *pp*

kóshirilgen, basqa ásbaplar menen, tezlestirilgen tempte. Háreket, ózgeriwsheń bolsa da, barǵan sayın kúsheyip, qorqınıshlı fanfaraardıń kiriwine alıp keledi. Ses aǵımı úziledi, tek alttıń jalgız dawısı qaladı. Ol da tınıp, qosımsha partiyanıń teması baslanadı. Skripka naması - Chaykovskiydıń eń ájaiyp namalarınıń ishindegi eń sulıwı. Ekspoziciya tereń pianissimo menen juwmaqlanadı. Sońınan qorqınıshlı, qıyratıwshı soqqı keledi. Úlken jarılıw sıyaqlı rawajlanıwshı bólim baslanadı. Eń kúshli háreket qızǵan lava aǵımınıń qaynawınday rawajlanadı. Tolqın izinen tolqın kúshli urıladı. Jer betindegi umtılsılardıń bosqa ekenligi haqqında qáwipli eskertiw retinde pravoslav diniń «Со святыми упокой» qosıǵınıń teması kirip keledi. Biraq jáne de, úlken kúsh penen, derlik joqlıqtan bas tema kóteriledi. Bul kulminaciya shoqqısında dinamikalıq repriza baslandı. Onda burınǵı kúsh penen gúres dawam etedi, ol trombonlardıń tarlı ásbaplar menen tragediyalıq sóylesiwinde óziniń eń joqarı noqatına jetedi. Hámme nársese pitken sıyaqlı. Biraq úzilisten keyin, hesh qanday ótiwsiz, tayarlıqsız ájayıp, sózsiz sulıwlıqqa tolı qosımsha tema estiledi. Birinshi bólim onıń áste-aqırın joǵalıwı, jansız tómengge túsiwshi pıccikatolar fonındaǵı salmaqılı qozǵalıwı menen juwmaqlanadı.

Simfoniyaning **ekinshi bólimi** – (Allegro con grazia tempinde, 5/4 ólsheminde, D-dur tonligında) ádettegidey úsh emes, al bes sherek ólshemli ózgeshe vals. Onıń naması názik, sulıw, hátteki geyde naz benende. Orta bólimde birinshi bólimniń qayǵılı sesleri payda boladı. Biraq sırttan tınısh kóringen vals qaytıp keledi. Tek onıń kodasına ǵana qayǵılı intonaciýalar enedi.

Pauza tawsıldı. **Úshinshi bólim**, (Allegro molto vivace tempinde, 4/4 (12/8)

ólsheminde, G-dur) skersoda, ómir óziniń stixiyalı kúshi menen, onıń rehimsiz, ayawsız gúresi menen kórinedi. Dáslepki nama isenimli marshqa aylanadı. Ol hámme nárseni ózine boysındırıp, úlken qorqınıshlı hám jeńimpaz kúshke aylanadı.

Final (Adagio lamentoso tempinde, 3/4 ólsheminde, h-moll tonligında) úzilgen úmitler, bálkim joq bolǵan ómir haqqındaǵı qayǵılı qosıq bolıp baslanadı. Bas tema tańqalarlıq. Bul derlik birinshi bólimniń qosımsha partiyasındaǵı nama menen birdey. Ol tap sol sesler menen baslanadı, onda tap sol interval júrisler, tap sol passaj kóterilisi bar. Biraq tonallıq ózgerdi - quyashlı re majorınıń ornına qayǵılı, azalı si minor. Nama aqırına shekem jetkerilmeydi - ol tolıq ayılmaydı, kúsh jetpegendey bolıp qayǵılı túrde tamamlanadı hám endi ájayıp namaga uqıplı bolmay qaladı... Ekinshi tema, jaqtıraq, titirewshi triol fonında, de birinshi bólimniń qosımsha partiyasınan alınǵan, bizdi onıń basqa tárepine qaytarǵanday. Solay etip, pútkil final simfoniyanıń basında ájayıp hám jetip bolmaytuǵın idealdı belgileytuǵın temaniń ayırım motivlerine tiykarlanǵan. Simfoniyanıń lirikalıq hám qayǵılı áste juwmaqlawshı bólimi tek ǵana qayǵı emes, al ayanısh, táǵdirdiń ádalatsızlıǵına qarsı narazılıq, jetip bolmaytuǵın, erisip bolmaǵan

idealga saġınısh, onıń aldında bas iyiw kórinislerin de ózinde jámleydi. Kem-kemnen tınıp, ses joġalıp baradı. Ómir dóğeregi juwmaqlandı. Barlıq nárese joqlıqqa sińip ketti.

IV. (Finale.)

P. Tschaikowsky, Op. 74.

Adagio lamentoso $\text{♩} = 54$

affrettando

Andante $\text{♩} = 69$

Adagio poco meno.

№	Bólim ataması	Temp	Razmer	Tonlıq	Forma
1	I bólim	Adagio	4/4	h-moll	Sonata forması
2	II bólim	Allegro con grazia	5/4	D-dur	úsh bólimli forma (A-B-A)
3	III bólim	Allegro molto vivace	4/4 (12/8)	G-dur	Úsh bólimli forma
4	Finale	Adagio lamentoso	3/4	h-moll	Úsh bólimli forma

Paydalanılğan ádebiyatlar:

- Gúlmaryam K. et al. MÁDENIYAT TARAWINIŇ RAWAJLANIINDA BALALAR MUZIKA MEKTEBINIŇ TUTQAN ORNI //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2024. – Т. 47. – №. 5. – С. 96-101.
- Gúlxumar D., Gúlmariyam K. BAQSISHILIQ ÓNERINIŇ RAWAJLANIWI HÁM DÁSLEPKI BAQSISHILIQ MEKTEPLERI. – 2024.

3. Gulmaryam K., Ġaziynexan D. SHOMANAY RAYONI JUMABAY JIRAW BAZAROV ATINDAĠI 13-SANLI BALALAR MUZIKA HÁM KÓRKEM ÓNER MEKTEBI //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2024. – Т. 47. – №. 6. – С. 75-78.
4. Niyazbaeva A., Kamalova G. ÓZBEKISTON XALQ BAXSHISI QALLIEV TENELBAY GENJEBAEVICH IJODI //Общественные науки в современном мире: теоретические и практические исследования. – 2023. – Т. 2. – №. 7. – С. 22-24.
5. Gulxumar D., Gulmaryam K. BASHEROV DYNASTY //World scientific research journal. – 2023. – Т. 22. – №. 2. – С. 26-31.
6. Dauletyarova G., Kamalova G. A LOOK AT THE WORK OF TEACHER POLATBAY QURBANAZAROV //Modern Science and Research. – 2024. – Т. 3. – №. 1. – С. 283-288.
7. Segizbaeva G., Kamalova G. J. CHARSHEMOVTIŇ DÓRETIWSHILIGINDE SAHNA HÁM KINO MUZIKASI //Modern Science and Research. – 2024. – Т. 3. – №. 1. – С. 289-294.
8. Gúlmaryam K. et al. MÁDENIYAT TARAWINIŇ RAWAJLANIINDA BALALAR MUZIKA MEKTEBINIŇ TUTQAN ORNI //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2024. – Т. 47. – №. 5. – С. 96-101.